



RUSIA MEDIEVALĂ

Volumul II

OAMENI ȘI INSTITUȚII

Partea I: Cneji, boieri și țari

O ISTORIE A RUSIEI VECHI

(SECOLELE AL IX-LEA – AL XVII-LEA)



CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Cuprins

CNEJII	13
Cnejii și anturajul lor	13
Lupta pentru putere. Sistemul de moștenire în Rusia Kieveană	17
Sistemul udelurilor/ ocinile	17
Principiul scării ereditare (<i>lestvic'noe pravo</i>), secolele al XII-lea – al XIV-lea ..	23
Adunările cnejilor	26
Ceremonia de înscăunare	30
Marele cneaz	31
Cneazul ca simbol	34
Drujina cneazului	35
La curtea cneazului	39
Dosar: ADMINISTRAȚIA LA CURȚILE ROMÂNEȘTI	43
Domeniile în Rusia veche	47
De la pământurile stăpânite în comun la votcină	47
BOIERII	53
Categorii de feudali în secolele al XV-lea – al XVI-lea	53
Cnejii din feude (<i>udelnîe kniazia</i>)	53
Cnejii cu slujbă (<i>slujilîe kniazia, slughi</i>)	54
Boierii moscoviți vechi	56
Curtenii în slujbă (<i>dvoriane, deti boiarskie</i>)	56
Slujbași ai statului „din tată-n fiu” (<i>po otecestvu</i>):	58

Slujbașii aleși (<i>po vîboru</i>)	58
De la oligarhi locali la funcționari de stat	59
Boierii (<i>boiare</i>)	59
Gospodăria boierească	65
O zi din viața unui boier	70
Banchetele	71
Vestimentația	72
Dosar: NUNȚILE BOIEREȘTI	81
ȚARUL ȘI PUTEREA LUI	89
Imagini ale puterii	89
Însemnele heraldice	91
Regaliile	93
Coroana Monomahilor	93
Orbul (globul, <i>derjava</i>)	96
<i>Barmî</i> / colanul	98
Titlul	99
LA CURTEA ȚARULUI	102
Curtenii	102
Cinurile de curte	105
Sistemul de promovare al curtenilor. <i>Mestnicestvo</i>	109
Dosar: DESPRE BOIERIMEA MOLDOVENEASCĂ	112
Duma boierească	115
Adunările pămîntene	125
ADMINISTRAȚIA CENTRALĂ	128
Prikazurile	128
Care era ierarhia afacerilor în Rusia țaristă	133
Justiția	144

Dosar: DESPRE DIVANUL DE JUDECĂȚĂ AL DOMNULUI ȘI AL BOIERILOR

..... 151

DEPARTAMENTUL SOLILOR.....156

Ambasadele la Moscova..... 159

Dosar: PRIMIRI LA DEPARTAMENTUL SOLILOR163

Ceremoniile de intimidare..... 168

Apartamentele solilor..... 172

Ceremonia de primire a solilor 174

Alaiul străinilor175

Tabloul de recepție..... 176

Diplomație curată..... 183

ADMINISTRAȚIA LOCALĂ 194

Adunarea populară (vece).....194

Administrația în teritoriu 201

Dvorețki202

Namestnik202

Posadnik 204

Voievodul 204

ARMATA208

Drujina..... 208

Kniajnîi dvor – armata personală a cneazului 209

Gorodovîe polki/ regimentele orașelor..... 210

Cât de mare era armata.....213

Structura armatei.....215

Pregătirile de luptă220

Cum se desfășura lupta222

Dotările.....229

Cursul spre artilerie..... 233

Cazacii.....	237
Dosar: CAZACII	243
Dosar: DESPRE OASTEA MOLDOVENEASCĂ.....	255
VIAȚA PERSONALĂ A ȚARULUI	258
Aparatul administrativ.....	258
Bugetul.....	261
Deschiderea Rusiei față de Occident.....	263
Palatul țarului	266
Palatul Foișor	271
O zi din viața țarului	278
... Și a țăriței. Situația femeilor în Rusia veche	285
Banchetele publice	297
Dosar: DESPRE OBICEIURILE CURȚII DOMNEȘTI 1.....	301
Veșmintele țarului	304
Călătoriile țarului.....	311
Dosar: DESPRE OBICEIURILE CURȚII DOMNEȘTI. 2	316
Reședințele de vacanță.....	320
La vânătoare.....	325
Dosar: DESPRE VÂNĂTORILE DOMNEȘTI.....	331
Alte distracții la Curte	333
<i>Skomorohi</i>	333
Turniruri.....	337
Distracții ursești	338
SĂRBĂTORILE LA CURTEA ȚARULUI	341
Sărbători religioase.....	341
Anul Nou bisericesc	341
Crăciunul	342
Boboteaza	345
Lăsatul de Sec.....	347

Floriile.....	350
Paștele.....	351
Sărbătorile de familie	355
Nașterea	355
Copilăria	356
Maturitatea	363
Căsătoria.....	364
Dosar: DESCRIEREA NUNȚII ȚARULUI, FĂCUTĂ DE GRIGORI KOTOȘIHIN	373
Înmormântarea.....	379
Dosar: DESPRE ÎNGROPĂCIUNEA DOMNILOR	384
Ziua de naștere și onomastica țarului	386
Anexa 1.....	389
Despre boierii din Moldova și stările lor	389
STAREA CEA DINTÂI A BOIERILOR DE DIVAN	391
STAREA A DOUA A BOIERILOR DIN DIVAN.....	393
BOIERII DE STAREA A TREIA	394
Anexa 2	398
Descrierea averii rămase după moartea diacului Iv. Olferiev, 1700.....	398
Glosar	402
Bibliografie generală	414

CNEJII

Cnejii și anturajul lor

Sistemul tradițional de slujbă pentru cneaz/ Marele cneaz în Rusia de Nord-Est în secolele al XIII-lea – al XIV-lea nu era chiar atât de diferit față de ce se întâmpla în vestul Europei, după ce a început și aici procesul de feudalizare și transformare a vechilor drujini ale cnejilor în curți mai mici, posesoare și ele ale unor drujini la fel de mici. Drujina era, de fapt, un fel de gardă personală a cneazului, a conducătorului, care se înconjura astfel de oamenii în care avea cea mai mare încredere, nu numai din punct de vedere militar. Membrii drujinei, indiferent din care structură făceau parte, când primeau de la cneaz, pentru serviciul militar efectuat, teritorii pentru *kormlenie* (întreținere), iar mai apoi chiar feude în proprietate personală, *votcine*, au început să nu se mai afle tot timpul în preajma suzeranului. Au început să apară și drujini ale orașelor, implicându-se și ele în procesele politice din epocă.

Așa cum vedem din documentele vremii, cneazul era conducătorul militar al unei feude de neam, pe care avea obligația s-o apere, pentru bunăstarea rudelor și a supușilor săi și, în măsura posibilului, s-o extindă. În spațiul rusesc, acest nume, cneaz, de rezonanță scandinavă (din *konung*, prinț), se acorda inițial tuturor oamenilor din familia lui Riurik. Se suprapunea în fapt pe o uniune tribală; în pofida ideii aparente de fracționare, vorbim de o structură compactă ce cuprindea persoane cu legături extrem de puternice, motivate puternic să-și susțină liderul.

Printre atribuțiile cneazului, în afară de cea mai importantă, de voievod, de conducător de oști și apărător al pământului moștenit, era și aceea de a judeca, pe timp de pace, pricinile apărute în cnezat și de apărător al dreptății. În timpul liber, cneazul era și el un om obișnuit, care, la începuturi, nici nu dispunea de o gospodărie cu mult mai spectaculoasă decât a vasalilor lui.

Nici mai târziu, în urma centralizării pământurilor în jurul Kievului, când suzeranul a început să fie numit *Mare cneaz*¹, atribuțiile lui încă nu se deosebeau cu mult de cele ale vasalilor lui. Dispunea și el de o armată, drujina, ai cărei membri constituiau oamenii

¹ Termenul de Mare cneaz (de fapt, Mare cnezat) a început să fie folosit frecvent la sfârșitul secolului al XIV-lea, cu referire la teritoriile stăpânite de lituanieni. În Moscovia sintagma a apărut la sfârșitul secolului al XV-lea, în tratatul cu Marele Ducat al Lituaniei, unde Tver, Novgorod și Pskov purtau aceste titluri.

lui cei mai de încredere, pe care trebuia să-i respecte și să-i recompenseze când era cazul; orașele, centrele teritoriale ale cnezatelor erau guvernate, ca la vechii scandinavi, de adunarea poporului, numită aici *vece*, care avea, printre altele, rolul de a confirma un cneaz care venea la tron sau, dimpotrivă, de a-l respinge și a propune pe altcineva. Limitarea aceasta a puterilor cneazului este dată tocmai de instituția numită *kormlenie*, prin care oamenii din acea regiune, prin contribuțiile lor nemijlocite, îl susțineau material pe cneaz și pe familia lui. Mai mult, la vremea aceea încă vorbeam de o posesiune comună a pământului în familia cneazului, fapt ce-l făcea să fie dependent de toate rudele lui, chiar și de drujina care se întreținea și tot din această *kormlenie*¹. Odată ce procesul de fărâmițare feudală a început să prindă viteză, pe fundalul unei creșteri extrem de mari a urmașilor vechilor cneji, a apărut condiția ca titlul de Mare cneaz să fie primit pe linie dinastică de cel mai mare dintre fiii moștenitori ai acestuia și stăpânitor peste pământul neamului; mai apoi Mare cneaz se putea numi cel mai în vârstă dintre cnejii dintr-o anumită regiune². Cu deosebire în perioada mongolă vedem o inflație a acestui titlu; orice cneaz nemulțumit de prestația Marelui cneaz își putea obține același titlu de la Hoarda de Aur, fluturând mai apoi cu satisfacție acel *iarlik* care-l consfințea.

Deși creștini de-acum, cnejii încă nu aveau acel ideal bizantin consolidat de creștinism – putere și voință deplină, limitate numai de legile moralității și cele creștine; de asemenea, de frica de Dumnezeu, de păcat. Făptura împăratului era sfântă, fiind întruparea împărăției cerești pe pământ. În Rusia veche, ca și în alte părți din Europa la vremea aceea cneazul avea ca trăsături grija părintească față de supuși, actele de caritate, dreptate, înțelepciune, modestie, ideea de apărător al credinței și Bisericii, curaj și un comportament cuviincios. Spre deosebire de Bizanț, în restul Europei domina idealul de monarh-cavaler creștin (un asemenea model îl vedem și în scrierile lui Vladimir Monomah). La ruși în secolele al XI-lea – al XIII-lea cneazul ideal trebuie să fie un garant al înțelegerilor dintre cneji, al obligațiilor față de boieri, drujină și orașele vasale, grija de a se asigura de acceptarea principiilor successorale (*stareišinstvo*) din partea poporului ș.a.³

Cneazul mare al Kievului și al Rusiei Kievene nu dispunea de o curte unitară ale cărei prerogative să se răsfrângă asupra acelora ale vasalilor săi; abia din timpul lui Ivan al III-lea încep să se contureze premisele unui stat centralizat – cu un sistem administrativ-economic, financiar, militar, juridic, diplomatic etc. unic. La ruși, din primele decenii ale secolului al XI-lea conducătorii cnezatelor mai mici, fiii sau alte rude ale cneazului mare erau din ce în ce mai emancipați în privința propriei politici, mai

¹ I.E. Zabelin, *Domașnii bit russkikh țarei v XVI i XVII stoletiah*, I. Gosudarev dvor, ili dvoreț, Moscova, 1990, p.51.

² *Ibidem*, p.53.

³ G.G. Litavrin, *Vizantia, Bulgaria, Drevniaia Rus (IX - nacealo XII v.)*, Aleteia, Sankt-Petersburg, 2000, pp.328-330.

întâi interne, apoi chiar și externe. Treptat relațiile lor de rudenie cu cneazul mai mare devin unele ierarhice, feudale.

În ceea ce privește titlul de Mare cneaz, nu a fost instituit și folosit ca atare de la formarea Rusiei Kievene, adică în urma procesului de unificare și de adunare a pământurilor altor cneji în jurul tronului de la Kiev. Istoricii sunt de părere că titulatura a apărut tocmai prin racordarea la practicile bizantine – dinastia Comnenilor avea obiceiul ca un împărat mort să fie numit „mare”; tradiția aceasta începe să se observe și la ruși, în necrologurile din cronici ale cnejilor de la Kiev. În anul 912, anul morții lui Oleg, când s-a încheiat pace cu Bizanțul, în tratat Oleg era numit Mare cneaz rus. Mai apoi, în timpul domniei lui Vladimir I, apelativul de Mare cneaz se folosește tot mai des.

Primul cneaz rus care a folosit oficial titlul de Mare cneaz a fost Vsevolod Iurievici Cuib-Mare, cneaz de Vladimir, dar motivele au fost diferite: diplomația bizantină i se adresa cu titlul de „mare cneaz al întregii Rusii”, așa că a acceptat folosirea titlului (alți istorici afirmă că și referitor la el titlul a fost folosit postum)¹. Înainte de 1194 cnejii de Kiev își spuneau „cneji ruși”, iar dacă foloseau forma „Mare cneaz”, era un semn de respect doar, un epitet. După Vsevolod al III-lea Iurievici titlul a fost folosit în acest sens și de Riurik Rostislavici de Kiev, apoi de Roman Mstislavici de Galici-Volinia². Și totuși realitatea este că, până la mijlocul secolului al XII-lea, acest titlu de Mare cneaz era folosit numai pentru cnejii de Kiev și pentru acei cneji de Vladimir-Suzdal' care domniseră la un moment dat la Kiev. Astfel, necesitatea folosirii titlului a apărut în urma ramificării ample a urmașilor lui Riurik, mai ales după ce urmașii lui Vladimir I – Iaroslav Vladimirovici erau tot mai numeroși; cea mai importantă ramură dinastică era cea a urmașilor celui de-al doilea fiul al lui, Sviatoslav, respectiv ai celui de-al treilea, Vsevolod. Vsevolod al III-lea, supranumit „Cuib-Mare”, după familia sa uriașă (avea opt băieți și patru fete), considera necesară folosirea acestui titlu care-l distingea dintre toți ceilalți cneji din dinastia riurikidă, ca fiind cel mai vechi, deci cel mai important pe tronul tatălui său.

Marele cneaz era conducătorul militar suprem, când se mergea la o campanie comună, dar el nu avea dreptul să se amestece în chestiunile interne ale cnejilor vasali: nici în ceea ce privește administrația, politica externă, probleme de familie. Dacă însă în aceste cazuri i se cerea sfatul (mai ales în conflictele dintre cneji), atunci acționa ca un judecător. Evident, au fost cazuri când Marele cneaz a luat partea altora în cazul unor conflicte, lucru pe care adversarii l-au socotit ceva nemaivăzut, un mare rău pentru pământul rusesc: de exemplu, când Marele cneaz Sviatopolk al II-lea Iziaslavici (1093-1113) împreună cu David Igorevici l-a orbit pe Vasilko Rostislavici din Terebovl, cnejii Vladimir Monomah, Oleg și David Sviatoslavici i-au cerut socoteală.

În anul 1157 situația referitoare la acest titlu s-a complicat: Andrei Iurievici (Bogoliubski), care a domnit între anii 1110-1174, nepot al lui Vladimir Monomah, s-a

¹ A.P. Tolociko, *Kniaz' v Drevnei Rusi: vlast, sobstvennost', ideologhia*, Naukova dumka, Kiev, 1992, pp.129-130.

² A. Poppe, *O tytule wielkoksiażęcym na Rusi*, „Przegląd historyczny”, t.85, nr.3, 1984, pp.434-435.

proclamat țar domnind în orașul Vladimir, regiunea Rostov-Suzdal'. Titlul de Mare cneaz nu se mai referea de-acum la posesiunea fizică a tronului kievean, ci la un titlu dinastic ce se transmitea pe principiul senioratului. În anul 1176 titlul a ajuns la fratele lui Andrei, Vsevolod al III-lea Iurievici (1154-1212), care a folosit titlul de Mare cneaz și pentru cnezatul Vladimirului. Toți cnejii de Vladimir și Moscova de după el au folosit mai apoi titlul de Mare cneaz. Astfel, apariția altor Mari cneji și mari cnezate a slăbit și mai mult prestigiul tronului kievean și a stăpânitorului lui.

În perioada premongolă titlul de Mare cneaz nu se transmitea ereditar, ci conform principiului seniorității în cadrul neamului, nu în aceeași familie. Ultimul Mare cneaz de Kiev este considerat Aleksandr Iaroslavici Nevski (1220-1263). După el, cei care au administrat cnezatul Kiev – mitropolitul Maksim până în 1303, cneazul Vladimir Ivanovici până în anul 1330, cneazul Fiodor Ivanovici până în anul 1362 nu mai aveau titlul de Mare cneaz.

Aleksandr Nevski a primit în anul 1248 iarlîkul de Mare cneaz de Kiev de la văduva hanului Guiuk, iar fratele lui Nevski, Andrei Iaroslavici, a primit iarlîkul de Mare cneaz de Vladimir. În 1252 Nevski, aflat atunci la hoardă, a primit de la hanul Sartak ucazul de domnie și pentru Vladimir (în același timp, el poseda și cnezatele Pereiaslav' și Novgorod).

Titlul de Mare cneaz de Moscova a apărut oficial abia în prima parte a secolului al XIV-lea, în anul 1325, și a fost primit de fiul cneazului moscovit Daniil Aleksandrovici, nepotul lui Aleksandr Nevski, Ivan I Danilovici Kalita (1283-1340). În anul 1328 a primit și tronul Vladimirului.

Lupta pentru putere. Sistemul de moștenire în Rusia Kieveană

Trecutul nostru nu cunoaște un singur „stat rus”, el are de-a face cu numeroase de state mici care existau în același timp. Aceste mici state se numeau *volosti*, pământuri, cnezate, *udelî*, ocini ale cnejilor, *uezdî*; mult mai târziu apare pentru ele denumirea de stat¹.

Acesta era obiceiul vikingilor, că, dacă fiii regelui conduceau o armată, atunci erau numiți regi/ *konung*/, chiar dacă nu aveau în stăpânire pământuri².

Sistemul udelurilor/ ocinile

Principiul succesoral bizantin nu fusese încă legiferat în perioada de formare a statului kievean. În secolele al X-lea – al XIII-lea pe tronul bizantin s-au succedat cinci dinastii. Bazileul, cu puteri nelimitate, suveranul unui mare imperiu cosmopolit, nu reprezenta totuși interesele populației eline, dominante, încă nefiind legat de legături patrimoniale (situația se va schimba în timpul dinastiei Comnenilor). Tocmai din cauza fragilității generate de lipsa unei legi succesoriale făcea să apară instituția coguvernantei – împăratul aflat la putere îl încorona din timpul vieții sale pe moștenitor – cel mai adesea, fiul minor al acesteia³. Principiul s-a impus abia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, în timpul dinastiei Paleologilor, ultima dinastie bizantină.

În feudalism în multe locuri încă mai funcționa principiul *corpus fratrū*, specific formațiunilor statale barbare, când puterea regală era prerogativul nu unei personalități, ci al întregii familii conducătoare.

În Rusia principiul dinastic folosit a fost de bun augur: practic aici o singură dinastie a rămas la putere timp de aproape opt secole: acest principiu a fost un factor durabil și chiar concepția oficială despre putere. Chiar dacă tronurile se redistribuiau uneori, ca și dreptul de senioritate, chiar dacă mai izbucneau războaie interne și pe tronuri mai apăreau – este adevărat, extrem de rar – și outsiders, totuși în Rusia Kieveană toate

¹ V.I. Sergheevici, *Drevnosti russkogo prava*, vol. 1, *Territoria i naselenie*, Moscova, 2007, p.9.

² T.N. Jackson (red.), *Islandskie korolevskie saghi o Vostocnoi Evrope (s drevneish vremion do 1000 g.)*. *Tekstî, perevod, kommentarii*, Nauka, Moscova, 1993, p.178.

³ Litavrin, *op.cit.*, p.331. Și rușii au apelat odată la acest principiu, dar a fost o întreprindere singulară.

cnezatele se aflau, cum spunea G.G. Litavsin, „sub suzeranitatea colectivă a aceleiași dinastii” riurikide¹. Totul era simplu când exista un singur moștenitor. Problema era când erau mai mulți. O mare problemă cu care se confrunta Rusia veche era cea dinastică, a succesiunii la tron. Dinastia avea din ce în ce mai mulți membri, unii dintre ei cu drepturi de succesiune limitate de către adunările populare; alții considerau că domeniile lăsate de părinții lor le aparțin și nu doreau să le părăsească.

Spre deosebire de sistemul monarhic occidental, statul era considerat a fi patrimoniul comun al dinastiei Riurik, care trebuia împărțit între toți membrii familiei conducătoare. Așa au apărut statele mai mici sau *votcînî* (ocinele), proprietăți ereditare, ajunse în posesia fiecărei ramuri a familiei riurikide. Dreptul de succesiune aparținea celui mai vârstnic membru al familiei, care dispunea astfel de autoritatea supremă. Acest lucru a permis nu o unitate a Rusiei Kievene, ci, fiind vorba de o succesiune prin rotație în cnezate, s-a ajuns la o permanentă luptă pentru putere. Vedem însă că, pentru acele vremuri de început, nici caracterul ereditar al tronului nu era asigurat, pentru că putea interfera în acest proces o instituție democratică, *vece*, adunarea poporului, care declara succesiunea sau alegea dintre mai mulți candidați cu drept de succesiune. Trebuia să existe o uniune (*odinacestvo*) între cnezul ales și supușii săi.

V.O. Kliucevski, în *Cursul de istorie rusă*, spunea: Iaroslavicii nu-și împărțeau cele primite de la părinți și bunici în părți permanente și nu transmiteau ce primise fiecare prin testament fiilor lor. Erau proprietari mobili care se deplasau de la o feudă la alta într-o ordine cunoscută. Ordinea aceasta era stabilită prin senioritatea persoanelor și stăbilea o corelație schimbătoare, diferită mereu a unui număr de cneji cu un număr de feude sau posesiuni. Toți cnejii existenți, în funcție de senioritate, formau o scară genealogică. La fel întregul pământ al Rusiei reprezenta o scară a regiunilor în funcție de gradul lor de importanță și bogăție. Ordinea posesiunii de către cneji se baza pe coincidența totală a acestor două scări, genealogică și teritorială, scara persoanelor și scara regiunilor².

Pe patul morții, în 1054, Iaroslav anticipează perioada de tulburări dinastice și încearcă să-i învețe de bine pe fiii săi:

„Iată, fiilor, eu plec din această lume; iubiți-vă între voi, căci sunteți frați născuți din același tată și aceeași mamă. Dacă vă veți iubi între voi, Dumnezeu va fi cu voi și el vă va supune vouă pe vrăjmași și veți trăi în pace. Dar, dacă veți trăi în ură, în ceartă și în vrăjmășie, veți pieri voi înșivă, veți pierde țara părinților voștri și a strămoșilor voștri, pe care au câștigat-o cu mult necaz. Trăiți deci în pace, ascultând unul de celălalt. Eu las capitala mea din Kiev lui Iziaslav, cel mai mare dintre voi, fiul meu și fratele vostru; ascultați-l precum m-ați ascultat pe mine, căci el va ține locul meu.

¹ *Ibidem*, p.332.

² Lecția XI, <http://www.spsl.nsc.ru/history/kluch/kluch11.htm>

Lui Sviatoslav îi dăruiesc Cernigov, lui Vsevolod /Vsevolod/ Pereiaslavl', /lui Igor Vladimir/, lui Viaceslav Smolensk¹.

Pe patul de moarte el a lăsat un document ce constituie niște principii de succesiune la tron – *riad Iaroslava*. Nu trebuie confundat cu un testament, fiind vorba de niște reguli ce trebuie respectate de toți. Toată țara a fost împărțită, în funcție de dimensiuni, bogăție și importanță strategică, într-un fel de „scară” formată din cinci „trepte”. Cel mai important, pe principiul seniorialității, era cnezatul Kievului împreună cu țara Novgorodului (ce însemna în fapt cele două capete ale celebrului drum fluvial), urma cnezatul Cernigov, foarte bogat, apoi cel al Pereiaslavlului, cel care ținea piept popoarelor din stepă și care avea o forță militară foarte mare. Cele mai puțin prestigioase domenii erau cnezatele Vladimir-Volînski și Smolensk.

La moartea cneazului care ocupase poziția cea mai importantă în locul lui venea nu fiul, ci fratele care îi urma ca vârstă. În felul acesta administrarea unuia dintre domeniile de mai sus nu era permanentă, era un fel de funcție administrativă temporară; cneazul ajuns acolo stătea la rând pentru a ajunge, la momentul potrivit, pe tronul cel mai important.

Iaroslav a avut, așa cum am văzut, patru moștenitori: Vladimir – domnea în Novgorod, Iziaslav – în Cernigov, Viaceslav în Smolensk, Vsevolod în Pereiaslavl'. Ca și la francezi, în *Ordinatio imperii*, cel mai mare dintre frații moștenitori (*senior*), conform „convenției lui Iaroslav”, este considerat a fi garantul stabilității politice a sistemului de neam: frații trebuie să se unească în fața dușmanilor din afara neamului.

Era nevoie de acest lucru, pentru că anterior (dar și după aceea!) lucrurile nu erau de la sine înțelese. Vladimir i-a desemnat în pozițiile importante la domnie pe fiii săi mai mici, subminând vechea tradiție de moștenire a tronului după principiul *corpus fratrum*, dar lucrurile nu au rămas așa: Boris a fost omorât de fratele său mai mare, Sviatopolk. Așa a procedat și Iuri Vladimirovici Dolgoruki, oferind tronul fiilor mai mici Mihail și Vsevolod; cneazul de Galici, Iaroslav Vladimirovici Osmomîsl, și-a numit moștenitor pe fiul făcut cu o țiitoare, Oleg „Nastasici”². Nu a reușit nici tentativa de a da tronul Kievului băieților mai mari din familia Monomah (nepoții lui Vladimir), prin desemnarea lui Vsevolod Mstislavici în timpul lui Iaropolk Vladimirovici în 1132, pentru că s-a lovit de împotrivirea fraților mai mici ai lui Vladimir Monomah, Iuri Dolgoruki și Andrei, care, conform reprezentărilor tradiționale, aveau în primul rând dreptul la tronul Kievului, înaintea nepoților lor.

După cum spune A.V. Nazarenko, „în Rusia veche senioratul era legat de stăpânirea tronului bogat al Kievului (...). Ordinea de moștenire în seniorat nu depindea de

¹ *Cronica lui Nestor*, traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, în vol. *Izvoarele românilor*, vol. VII, „Bucovina”, București, 1935, pp.131-132.

² A.V. Nazarenko, *Poriadok prestolonasledia na Rusi X-XII vv.: nasledstvennii razdeli, seniorat i popitki designații (tipologhiceskie nabliudeniia)*, în vol. *Iz istorii russkoi kul'turı*, vol. 1, *Drevniaia Rus', Iaziki russkoi kul'turı*, Moscova, 2000, pp.513-514.